

ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВЗАЄМИНИ В УКРАЇНІ (відображення в ЗМІ)

Оксана Шиприкєвич

УДК 316.647.8:32.019.51(477)

У статті досліджується вплив етнічних стереотипів на етнонаціональні взаємини в Україні. Різноманітні історичні події і постатей різними етносами пояснюється існуванням гетеростереотипів й автостереотипів як різновидів етнічних стереотипів. Простежується зміна автостереотипів та гетеростереотипів українців унаслідок нових історичних реалій в Україні. Наголошується на необхідності уважного вивчення стереотипів, оскільки вони впливають на внутрішню і зовнішню політику, на міжетнічні взаємини, на виникнення і розв'язання конфліктів у суспільстві.

Ключові слова: етнічний стереотип, автостереотип, гетеростереотип, етнонаціональні взаємини, етнополітика.

The article examines the influence of ethnic stereotypes on ethnic and national relations in Ukraine. Different visions of specific historical events and figures of various ethnic groups are explained by the existence of heterostereotypes and self-stereotypes as varieties of ethnic stereotypes. Recognizable change of self-stereotypes and heterostereotypes of Ukrainians is a result of new historic realities in Ukraine. Stressed the need for careful study of stereotypes, because they affect the internal and external policies, the ethnic relations; the emergence and resolving of conflicts in society.

Keywords: ethnic stereotype, self-stereotype (autostereotype), heterostereotype, ethnic and national relations, ethnic politics.

Як результати пізнавальних процесів суспільного буття стереотипи вважають своєрідними упередженнями. Це спрощені стійкі уявлення про характерні риси суспільних груп, які дають змогу певною мірою прогнозувати поведінку їх представників у різних ситуаціях, оскільки перебувають у підсвідомості.

Стереотипи мають особливе значення при міжнаціональному спілкуванні в багатоетнічному суспільстві. У такому разі йдеться про етнічні або національні стереотипи. Вони посідають чільне місце серед соціальних стереотипів, як «сукупність уявлень про представників певного етносу, його моральні та ін-

телектуальні особливості, традиції, специфіку історичного розвитку, а також роль в історії людства, певного регіону, особливо ж в історії двосторонніх стосунків із сусіднім етносом»¹.

Соціальні стереотипи мають певну структуру, яка представлена такими компонентами («блоками»): пізнавальні уявлення про певний об'єкт; оцінка об'єкта і почуття; певний тип поведінки. Стереотипізація, тобто утворення стереотипу, передбачає послідовність чотирьох періодів. Насамперед ідеться про сприйняття об'єкта, або, інакше кажучи, отримання про нього інформації, відтак твориться образ досліджуваного предмета і водночас обґрунтовується його оцінка, після цього виникає потреба в узагальненні окремих випадків, а вже ці результати утверджуються в пам'яті. З часом нова інформація може підтверджувати і підсилувати стереотип. У певних випадках інформація може суперечити його змісту і спрямованості, тоді її мимоволі відкидають, не помічають, витісняють, а інколи цілком свідомо ігнорують як несуттєву².

Слід наголосити, що стереотипи можуть бути уявленнями і переконаннями. Саме з такого поділу треба підходити до твердження І. Грабовської, що «стереотипи виникають у переломні моменти історії та несуть на собі психологічне навантаження занепокоєності суспільства за своє місце і роль у світі»³. Варто звернути увагу на два моменти: по-перше, таке твердження стосується лише уявлень, які можуть змінюватися залежно від інформації, а по-друге, поняття «суспільство» доцільно замінити словосполученням «соціальна спільнота». На відміну від уявлень переконання становлять стійку систему і мають значну мотивувальну силу, що визначає поведінку людини. Отож, твердження І. Грабовської стосується лише стереотипів-уявлень, бо стереотипи-переконання — це плід тривалого періоду. Інша річ, що в переломні періоди загострюється увага до вже сформованих стереотипів: вони повертаються новими гранями. Саме цим можна пояснити нинішнє трактування українців у російських засобах масової інформації. Законне прагнення українців до європейської та євроатлантичної інтеграції російські ЗМІ оцінюють як

зраду, бо, як можна судити з опитувань росіян, українці не мають права на самостійне життя, не мають жодного права вийти з російської орбіти.

У зв'язку з цим І. Грабовська зазначає: «Чималу роль у самоусвідомленні сучасних українців відіграє такий фактор, як колективна думка сусідів, сформульована чи відтворена в сучасних ЗМІ»⁴. Звісно, ідеться насамперед про російські ЗМІ, які домінують в Україні, витіснивши на другі позиції навіть вітчизняні засоби, що не можна вважати нормальним для національного державотворення.

На формування стереотипів впливають також оперантні та умовні зв'язки. **Оперантні зв'язки** позначають перехід від негативного враження від конкретного представника певної нації, який виступає в ролі фрустратора, до узагальненого сприйняття щодо цілої нації. Такий перехід зумовлений складними психічними процесами на різних рівнях.

Умовні зв'язки пов'язані випадковим збігом зустрічі представників різних етнічних спільнот і якоїсь неприємної події. Як наслідок, один із них переносить свої негативні емоції на іншого, а через нього — на всіх представників етнічної спільноти. Такі зв'язки підтверджені експериментами.

Стереотипи часто ґрунтуються на символах, бо «символізація виступає в ролі механізму стереотипізації»⁵. Водночас символізація та стереотипізація мають спільні механізми. Нерідко символи й симптоми намагаються витіснити і замінити задля досягнення певних політичних цілей. Так діяли більшовики на загарбаних землях, нав'язуючи поневоленим народам штучно створену символіку. Згадаймо, наприклад, історію «Дня захисника Вітчизни», який прийшов на зміну Дня Радянської Армії та Військово-морського флоту СРСР, що відзначався 23 лютого. Цей день трактували як першу перемогу Червоної армії над військами імперіалістичної Німеччини. Насправді саме тоді бійці червоних загонів панічно втікали від німецьких військ, що засвідчують стаття Леніна й офіційні документи більшовицького керівництва. Водночас треба зазначити, що перенесення цього свята на укра-

їнців не має жодних підстав, адже тоді існувала незалежна Українська Народна Республіка, яку визнала навіть більшовицька Росія. Отож, цей день не стосується української історії.

Витіснення різних негативних сторінок переносилося за часів тоталітаризму на історію царської Росії. У підручниках з історії загарбницьку політику царизму трактували як «добровільне приєднання», «надання братньої допомоги», «захист народів» тощо. Це призводить до певних патологічних наслідків, коли «виникають і починають функціонувати патологічні захисні механізми, які залишають в структурі етнічного характеру низку усталених патологічних рис та їх комплексів»⁶. Серед таких рис слід назвати холопство, конформізм, макіавеллізм у державній владі, надагресивність, чванство, що приховують справжню суть, насамперед невпевненість.

Цілком слушно застерігає А. Налчаджян: «Щоби знати зміст глибоких шарів національної психіки, ми повинні піддати дослідженню найтрудніші і неприємні сторінки її історії, зобов'язані відновити в пам'яті все те, що представники нації упродовж віків не хотіли знати, намагались забути або вважали другорядними і незначними подіями, які не варті уваги поколінь»⁷. Треба зважити внесок у духовну скарбницю діячів минулого і водночас переглянути фальшиві авторитети за часів тоталітарного режиму. В Україні цей процес розпочався в період нетривалої «відлиги» в шістдесятих роках і після двадцятилітньої перерви поновлений у часи так званої «перебудови». У цьому контексті доцільно згадати думку Івана Дзюби: «Розгляд української культури у світовому і європейському контекстах допоможе звільнитися від низки нав'язаних і глибоко закорінених стереотипів у її сприйнятті у масовій, а почасти й науковій свідомості, як-от: стереотип сільськості, стереотип філологічності, стереотип консервативності, стереотип демократизму, стереотип вторинності, стереотип неprestижності, стереотип провінціалізму та ін.»⁸.

Не менше роботи у відновленні правди нашої історії. Письменник Іван Нагірняк пише: «Усю газетну підшивку перегорнув, але бодай маленького повідомлення про голод, про труднощі

з хлібом не знайшов. Лише рапорти, запевнення Сталіна про виконання плану хлібопоставок та повідомлення про засудження злодіїв і саботажників...»⁹. Затія «написати» спільний українсько-російський (насправді російсько-український) підручник з історії двох народів не має перспектив, що зумовлено кількома причинами. По-перше, упродовж століть український народ належав до Російської імперії як народ підневільний, що не раз повставав проти поневолювачів. Російські історики трактували цю національно-визвольну боротьбу як «зраду», водночас прославляли найбільших душителів нашого народу (Петра I, Катерину II, Леніна, Сталіна та інших). По-друге, російська історія заідеологізована, в її основі лежить хибне трактування самого виникнення Московської держави. Цікаво, що жоден з нинішніх російських істориків не згадує відомої праці Михайла Грушевського «Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», хоч стаття була надрукована ще 1904 року у збірнику Російської академії наук. Така «неувага» до праці визначного історика зрозуміла: спростувати аргументи М. Грушевського російські історики просто неспроможні. По-третє, заражені шовінізмом учні й публіцисти в сусідній державі нерідко навіть заперечують окремішність нашого народу. По-четверте, нинішнє російське керівництво, яке не приховує своєї спадковості з компартійним тоталітарним режимом, не попросили пробачення в українського народу за злочини своїх попередників, навпаки глорифікація Сталіна — організатора голодомору на українських землях — як «великого менеджера» в нинішній Росії — це вже доконтрафакт. По-п'яте, більшовицька фальсифікація історії не зазнала перегляду, не викриті підступні спекуляції. Наприклад, щоб приховати трагедію поляків у Катині, радянська пропаганда розрекламувала німецькі злочини в поселенні з майже співзвучною назвою — Хатині. Нарешті, треба зважити, що В. Путін вважає «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття» розпад СРСР.

Такі різнобачення конкретних історичних подій і постатей пояснюється існуванням

гетеростереотипів й автостереотипів як різновидів етнічних стереотипів.

Етнічні гетеростереотипи охоплюють уявлення, які стосуються іншої етнічної спільноти, «віддзеркалюють типові риси етносу, на думку його сусідів»¹⁰. Стереотипи чужих народів формуються упродовж століть. Сусідній етнос приписує іншому нерідко негативні риси, зокрема й ті, що властиві йому самому. Перевага тих чи інших етнічних гетеростереотипів залежить від міжетнічних взаємин: при співпраці переважають позитивні стереотипи, а при протиборстві — негативні. Так, серед українців відсутні негативні гетеростереотипи білорусів, а також литовців, хоч наші предки проживали впродовж тривалого часу в одній державі.

Відносини між українцями й іншими народами чи їх частинами склалися по-різному. Звідси — наші гетеростереотипи цих народів і водночас образи українців у чужих стереотипах. Стереотипи інших народів в українському середовищі в художній формі відтворив поет Степан Руданський у своїх «Співомовках». Звичайно, художнє осмислення взаємин українців з іншими народами має свої особливості.

У свою чергу інші народи творили етнічні гетеростереотипи українців. Надзвичайно тенденційно до гетеростереотипів підійшов польський письменник Генрих Сенкевич в історичному романі «Вогнем і мечем», який ще й тепер популярний серед польської молоді. Останнім часом посилилася увага до українців з боку польських ЗМІ, які намагаються зобразити українців у негативному світлі. Доречно нагадати, що негативний образ українця формувався ще в радянські часи. Особливо цьому послужило радянське кіно. У деяких кінофільмах негативні персонажі (навіть злочинці) мали типові українські прізвища, а воювали проти них етнічні росіяни. Проте навіть у такому випадку характеристикою сусідів не варто ігнорувати, хоч про беззастережне їх сприйняття також не може бути мови. Інакше кажучи, потрібна самокритичність, а водночас не варто забувати, що в гетеростереотипах чужий народ дає самохарактеристику.

Досліджуючи етнічні гетеростереотипи українців, І. Грабовська зазначає: «Із виникненням нових історичних реалій у розвитку української етнонаціональної спільноти, пов'язаних із такими кардинальними змінами у її житті, як набуття незалежності та створення власної самостійної держави, змінюється докорінно не лише самоуявлення спільноти, але і уявлення оточення про неї, насамперед найближчих сусідів»¹¹. Таке твердження стосується, зокрема, наших західних сусідів.

Ще сто років тому поляки були фактично панівною нацією на західноукраїнських землях. Про спосіб співжиття двох народів у Галичині писав у середині XIX ст. Василь Подолинський (1815—1876) у праці «Слово перестороги»¹². За його твердженням, у відносинах двох народів має запанувати поміркованість, без «нахабства і нетолерантності», без образ на національному ґрунті. В. Подолинський наголошує, що українсько-польські взаємини мають ґрунтуватися на такій zasadі: «Не вартий імені поляка той, хто не хоче визнати русина [українця. — О. Ш.], але не вартий імені русина той, хто не хоче визнати поляка»¹³.

Нині поляки на офіційному рівні переглянули своє ставлення до українського народу. Сусідня держава виступає «адвокатом» України в європейських і євроатлантичних структурах. Однак процес переосмислення на масовому рівні потребує тривалого часу. Складне економічне становище змушує значну частину українців їхати на заробітки за кордон, у тому числі і в Польщу, де нашим землякам доводиться відчувати не завжди доброзичливе ставлення.

У Росії процеси переосмислення стереотипів українців надзвичайно болісні. Навіть після проголошення незалежності України російська державна еліта не проявляє реальних спроб установити рівноправні добросусідські відносини з нашою державою. Інколи навіть тамтешні науковці не проявляють обізнаності з історією нашого народу. Приміром, А. Кольєв пише, що після Другої світової війни «Польща поступилася СРСР своїми східними областями, отримавши натомість східні німецькі»¹⁴. У цьому твердженні

кілька недоречностей. По-перше, треба зважити, що насправді СРСР окупував ці землі ще на самому початку війни відповідно до угоди з нацистською Німеччиною про переділ сфер впливу. По-друге, ідеться не про польські землі, а про західноукраїнські території Галичини й Волині. По-третє, Москва подарувала комуністичній Польщі значну частину українських земель. Як відомо, Москва не стала на захист української людності, коли польський комуністичний уряд розпочав антиукраїнську акцію «Вісла», переселивши українців з наших етнічних земель на набуті після війни східнонімецькі землі, поставивши їх перед загрозою асиміляції.

А. Кольєв заперечує навіть право українців як окремої національної спільноти, дотримуючись погляду М. Каткова, що «Україна ніколи не мала осібної історії, ніколи не була осібною державою, український народ є чистий російський (“русский”) народ, корінний російський народ, істотна частина російського народу, без якої він не може залишатися тим, чим він є»¹⁵.

Гетеростереотип зради українців в антиукраїнському середовищі Росії посідає, мабуть, перше місце. У цьому єдині відверті українофоби в державних структурах сусідньої держави та їх креатура в Україні. Останні п'ять років вони особливо нападали на європейську та євроатлантичну орієнтацію нашої держави. У центрі дискусій опинилася постать великого українського гетьмана Івана Мазепи. Етнічний гетеростереотип українців як зрадників Кольєв пов'язує сьогодні з «тривалим лінгвістичним націоналізмом», що нібито, за його словами, «розширяє лінгвістичний розкол російського (“русского”) народу».

Погляди, які пропагують провідники імперіалістичної політики в Москві, намагаються нав'язати доморощені українофоби. У зв'язку з цим вітчизняний політолог П. Ковальов пише: «Комплекс понять, втілених в описуванні тріади “російське — радянське — православне”, практично збігається з нинішнім мейнстримом ідеології Москви. Але в самій Росії при цьому завжди була й експлуатовалася чітка підоснова будь-якої ідеології (царської, більшовицької, путінської) — а

саме, імперськість і великодержавний шовінізм, що обумовлювало та виправдовувало саме такий вибір цінностей. Для наших же співгромадян сповідання таких принципів виглядає як протест проти самого існування держави Україна, як свідомо вторинність, акцентована “антинаціональність”, прагнення вхопитися за окремі риси “старого доброго минулого” замість осмислення спроб адаптуватися до новітньої реальності»¹⁶. Нинішнє несприйняття мовної політики нашої держави проявляється в публікаціях на сторінках періодичних видань, а також по радіо й телебаченню. Так, газета «День» надрукувала статті О. Заславського та І. Іванова «Одна мова чи дві: тези і контртези» (25 червня 2010 р.) і «Факти і логіка» (5 серпня 2010 р.) з відповідними відгукми Ю. Райхеля у цих же числах газети «Міфи двомовності» і «Давайте зробимо висновки». Ю. Райхель доходить висновку: «Справжнім захистом від свавілля чиновників, у тому числі у сфері мови, може бути лише розвинуте громадянське суспільство. Його створенням і розвитком слід займатися. А ми витрачаємо час на дискусії про те, скільки державних мов має бути в Україні»¹⁷.

Етнічні гетеростереотипи, як правило, негативні, адже чужинці не можуть сприймати того, що відмінне від їхнього. На противагу їм в **етнічних автостереотипах** як уявленнях народу про самого себе переважають позитивні уявлення. Вітчизняний дослідник народної психології О. Стражний вказує на такі риси українського народу, як: осілість, господарність, консерватизм, універсальність, миролюбність, сміливість, волелюбність, демократичність, духовність, обдарованість, образність сприйняття, сентиментальність, містицизм, щирість, відкритість, барокове мислення, кмітливність, хитрість, лукавство, сваволя, оптимізм, життєрадість, розвинуте почуття гумору, шанобливе ставлення до жінки і сім'ї, еротичність¹⁸.

Водночас українцям властиві також **негативні автостереотипи**. Ідеться насамперед про провінційність, чим українці відрізняються від росіян з їх світовою ідеєю. Нинішній російський політолог Олександр Дугін називає свою державу «Центральною Землею» континенту, «Середин-

ною Імперією» між Сходом і Заходом, «Вісью Історії» світової цивілізації¹⁹. Провінційність у цьому розумінні — поняття не географічне, хоч воно безпосередньо пов'язане з географією. Звідси, за словами О. Кульчицького, — «геокультурно периферійний характер супроти окцидентальної духової сфери»²⁰. Не варто недооцінювати також негативних наслідків політики російського уряду щодо України, коли «було підірвано розвиток українських міст, було зупинено розвиток українського ремісництва і промисловості», а «народне господарство України втратило більшість своїх зв'язків із сусідніми країнами, зате надприродно збільшилися ненормальні часом економічні зв'язки з Росією»²¹. Водночас провінційність не варто оцінювати лише негативно, адже завдяки їй українці зуміли зберегтися як окрема спільнота, протидіяли політиці асиміляції з боку поневолювачів.

Проте провінційність призводила до заниження самооцінки, що проявляється у відчутті своєї «вторинності», комплексі «неповноцінності».

За часів компартійного тоталітарного режиму українцям нав'язували стереотип неповаги до себе. Саме тоді радянськими патріотами вважали тих осіб українського походження, які не просто відрікалися від рідного народу, а паплюжили його мову й культуру. Такі типажі вивели в своїх творах відомі українські письменники: М. Куліш у драмі «Мина Мазайло», В. Підмогильний у романі «Невеличка драма», О. Гончар у романі «Собор», Р. Федорів у романі «Єрусалим на горах», Р. Іваничук у романі «Країна ірредента» та ін. У вісімдесятих роках минулого століття в Україні відреченців від рідного народу таврували «манкуртами» (назва, запозичена з відомого роману Ч. Айтматова), хоч ще набагато раніше про цей феномен писав наш письменник Р. Іваничук у романі «Мальви» (первісна назва «Яничари»).

Стереотип «совковості» може трактуватися як гетеростереотип і водночас як автостереотип різних народів на пострадянському просторі. Водночас від минулого перейшла подвійна мораль, недбале ставлення до своїх обов'язків, тотальне хамство серед різних соціальних груп, елементарна неповага до людей, безпре-

цедентне розповсюдження алкоголізму, яке тепер доповнилося наркоманією.

Українцям не просто адаптуватися до нових ринкових умов, які вимагають активності, а не життя за принципами «якось воно буде» і «моя хата скраю». Консервативний, пасивний українець не зник ризикувати так, як інші європейські народи. Як наслідок, — серйозне відставання українців від інших народів, хоч українці мали оптимістичні стартові переваги в економіці серед інших народів колишнього СРСР. Від компартійного тоталітарного режиму українці перенесли в незалежну державу недбалість, бо тоді люди не хотіли працювати сумлінно. Отож, треба визнати рацію О. Стражному, який пише, що в Європу не вступають, а нею стають²².

За роки незалежності українські етнічні автостереотипи зазнали певних змін. О. Стражний пише, що «разом з уламками радянської імперії залишились у минулому її утопічні сподівання, надія на дармове світле майбутнє, імітація трудової діяльності, дефіцит геть всього, поголовне пияцтво»²³. Реальністю стала свобода слова. Тепер обиватель в Україні перестав звинувачувати в своїх злигоднях державу, а почав називати конкретних винуватців.

Етнічні стереотипи виконують певні функції: адаптації; протистояння; протесту; викривлення і спрощення; досягнення певної мети. Знаючи гетеростереотипи, представники іншого етносу легше адаптуватися до нових умов, визначати свою поведінку. Водночас у певних умовах етнічні гетеростереотипи використовуються для протистояння. Так, протистояння росіян з кавказцями посилює сформовані раніше стереотипи, які відомі в російській літературі ще з XIX ст. (роман М. Лермонтова «Герой нашого часу», повість «Хаджі-Мурат» і кавказькі оповідання Л. Толстого та ін.). Протистояння етносів може призвести до відвертого протесту в формі збройного опору, як це проявилось в Ічкерії. Як уже зазначалося, етнічні гетеростереотипи спрямовані не лише на спрощення образу й оцінки іншого етносу, а нерідко й на перекидання реального стану. У цьому можуть бути зацікавлені певні етноси в період збройного протистояння.

Перекручення може стосуватися й етнічного автостереотипу. Відомо, що компартійна пропаганда нав'язувала народам СРСР стереотипи, щоб переконувати їх у щасливому житті на противагу трудящих у розвинених країнах Заходу. У повоєнний період радянська пропаганда творила негативні стереотипи українців, що проявлялося особливо яскраво в кінофільмах. Намагання зберегти певний статус чи поліпшити розхитане становище особливо посилює увагу до негативних етнічних гетеростереотипів. Напередодні розпаду СРСР у ЗМІ наголошували на різних негативних гетеростереотипах невдячних чехів, словаків, поляків, литовців, латишів, естонців, українців та інших.

На наш погляд, заслуговує схвалення така думка А. Налчаджяна: «Хоч якими були б рівень адекватності й походження стереотипів, вони мають стати предметом пильної уваги, оскільки впливають на міжетнічні відносини, етнополітику держав, на плин виникнення і розв'язання конфліктів»²⁴. У цьому зв'язку треба звернути увагу на негативні автостереотипи, що надзвичайно актуально для нашого часу, коли тривають підступні дії проти єдності українського народу.

Український філософ Сергій Стуканов аналізує: «Певна річ, повністю відкидати присутність на Донбасі не притаманних українській ментальності архетипів не можна, але на загал, як на мене, ідеться радше про комплекс стереотипів, отже, не про відмінну природу, а про засвоєне протягом кількох останніх десятиків років уявлення про її відмінність. Якщо день у день наголошувати на відмінностях — дарма, реальних чи вигаданих, — уявлення про їхню реальність стане аксіоматичним навіть у людей із критичним мисленням, не кажучи вже про буденну свідомість»²⁵.

Важливе значення має проблема взаємозв'язку автостереотипів і гетеростереотипів. По-перше, виникає питання про специфіку самого процесу стереотипізації у двох варіантах, а по-друге, вимагає розв'язання питання про об'єктивність змісту стереотипів, відповідність їх істині. Річ у тім, що одні й ті самі дії чи властивості по-різному оцінюються своїм етносом і чужим.

Наприклад, за тоталітарного режиму сумлінна праця в особистому господарстві оцінювалася позитивно, а в колгоспі — негативно. Окрім того, оцінка залежить від самої людини: неоднаково оцінюватиме сумлінну працю трудівник і лінивець. Однак треба зазначити, що йдеться не про саму властивість, а лише про її оцінку. Таким прикладом можуть бути цигани. Вони не заперечують, що схильні до обману чи крадіжок, за що їм дорікають інші народи. Проте оцінка таких дій на рівні гетеростереотипу й автостереотипу різна. У гетеростереотипах схильність циган до крадіжок оцінюється негативно, а в циганських автостереотипах привласнення чужого майна трактується як компенсація за їх приниження і образи з боку інших народів.

Однак гетеростереотипи можуть переходити в автостереотипи. Такий перехід може здійснюватися у тих умовах, коли гетеростереотипи формуються панівною етнічною спільнотою. Проте можливий і протилежний процес: автостереотип сприймається іншими етносами, а через певний час може повернутися вже як гетеростереотип. Важлива роль тут належить пропагандистським методам.

Етнічні стереотипи характеризуються стійкістю, передаються від покоління до покоління, що протидіє їх швидкій зміні. Стійкі етнічні стереотипи можуть впливати на внутрішню й зовнішню політику. Особливістю стереотипів є вибірковість, бо людина в своєму оточенні вибирає лише те, що вигідне для неї, і відкидає все невигідне й небажане. Нарешті, етнозахисна роль стереотипів забезпечується емоційною насиченістю. Емоції підсилюють переконання в стереотипах.

Етнічні стереотипи сприяють згуртованості етнічної спільноти, бо діють автоматично і доволі ефективно. Вони формуються сімейним вихованням, а відтак утверджуються офіційною чи неофіційною пропагандою. Як зазначають дослідники, стереотипи діють спонтанно і підсвідомо, як щось само собою зрозуміле. Відмовитися від стереотипу, набутого в дитинстві, досить складно, але воно здійснюється під тиском комфортної групи.

¹Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 139.

²Налчаджян А. А. Этнопсихология. – 2-е изд. – С.Пб. : Питер, 2004. – С. 198–199.

³Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів. – С. 139.

⁴Там само.

⁵Налчаджян А. А. Этнопсихология. – С. 205.

⁶Там само. – С. 170.

⁷Там само.

⁸Дзюба І. Україна і світ // Qui vadis, Україно? – О. : Маяк, 1992. – С. 30.

⁹Нагірняк І. Голодомор за сценарієм // Слово Просвіти. – 2010. – Чис. 30 (29 липня – 4 серпня).

¹⁰Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів. – С. 139.

¹¹Там само.

¹²Подлинський В. Слово перестороги // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Л., 1994. – Т. 228.

¹³Там само. – С. 464.

¹⁴Кольев А. Н. Нация и государство. Теории консервативной реконструкции. – М. : Логос, 2005. – С. 411.

¹⁵Там само. – С. 445.

¹⁶Ковальов П. Виклики гуманітарній політиці. Чому влада свідомо віддає національну пам'ять комуністам? // День. – 2010. – № 139–140 (6–7 серпня).

¹⁷Райхель Ю. Давайте зробимо висновки // День. – 2010. – № 138 (5 серпня).

¹⁸Стражний А. Украинский менталитет. – К. : Подолина, 2008. – С. 301–327.

¹⁹Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М. : Арктогея, 1997. – С. 165–166.

²⁰Енциклопедія українознавства. Загальна частина / перевидання в Україні. – К., 1995. – С. 715.

²¹Дзюба І. Україна і світ. – С. 20.

²²Стражний А. Украинский менталитет. – С. 155.

²³Там само. – С. 365.

²⁴Налчаджян А. А. Этнопсихология. – С. 215.

²⁵Стуканов С. Монополія на «ідентичність» // День. – 2010. – № 144–145 (13–14 серпня).